

MADANIYAT SOHASI MUASSASALARINI AUDITDAN O‘TKAZISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Annayev Abdurasul Abdurashidovich

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti

Boshqa tarmoqlarda buxgalteriya hisobi

va audit kafedrası assistenti

E-mail: 00_bek94@mail.ru

Annotatsiya

Ushbu ilmiy ishda madaniyat sohasi muassasalarini auditdan o‘tkazishning o‘ziga xos xususiyatlari tahlil qilingan. Jumladan, teatr kabi madaniy muassasalar faoliyatining moliyaviy, huquqiy va ijtimoiy jihatlari kompleks ko‘rib chiqilgan. Tadqiqotda audit jarayonida uchraydigan asosiy muammolar aniqlanib, ularni hal etish yo‘llari va takomillashtirish bo‘yicha amaliy takliflar ishlab chiqilgan. Shuningdek, madaniyat muassasalarida audit samaradorligini oshirish uchun maxsus yondashuvlar, baholash mezonlari va differensial metodikaga ehtiyoj mavjudligi asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: madaniyat sohasi, audit xususiyatlari, teatr muassasasi, moliyaviy nazorat, ijtimoiy samaradorlik, mualliflik huquqi, asosiy vositalar, byudjet mablag‘lari, differensial yondashuv, audit metodikasi.

Аннотация

В данной научной работе анализируются особенности аудита учреждений культуры. В частности, комплексно рассматриваются финансовые, правовые и социальные аспекты деятельности учреждений культуры, таких как театры. В исследовании выявляются основные проблемы, возникающие в процессе аудита, разрабатываются практические предложения по их решению и совершенствованию. Также обосновывается необходимость специальных подходов, критериев оценки и дифференцированной методики для повышения эффективности аудита учреждений культуры.

Ключевые слова: сфера культуры, особенности аудита, театральное учреждение, финансовый контроль, социальная эффективность, авторское право, основные средства, бюджетные средства, дифференцированный подход, методика аудита.

Abstract

This scientific work analyzes the specific features of auditing cultural institutions. In particular, the financial, legal and social aspects of the activities of cultural institutions such as theaters are comprehensively considered. The study identifies the main problems encountered in the audit process, develops practical proposals for their solution and improvement. It also substantiates the need for special approaches, assessment criteria and differential methodology to increase the efficiency of audits in cultural institutions.

Keywords: cultural sphere, audit features, theater institution, financial control, social efficiency, copyright, fixed assets, budget funds, differential approach, audit methodology.

KIRISH

Kishilik jamiyatining ravnaqida madaniyat sohasining oʻrni beqiyosdir. Ushbu soha, maʼlumki, odamlarning maʼnaviy talablarini qondiradi, ular ongi, bilimi, dunyo qarashi va madaniyatini yuksalishiga xizmat qiladi. Respublikamizda mustaqillik yillarida milliy madaniyat sohasini shakllantirish va rivojlantirish borasida diqqatga molik ishlar amalga oshirildi. Chunonchi, oxirgi 3 yilda respublikamizda madaniyat sohasini tubdan isloh qilish, ushbu sohaga kiruvchi subyektlar faoliyati samaradorligini oshirishga qaratilgan koʻplab meʼyoriy hujjatlar qabul qilindi. Ularning asosiylari boʻlib quyidagilar hisoblanadi:

Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 31 maydagi “Madaniyat va sanʼat sohasini yanada rivojlantirish va takomillashtirishga doir chora-tadbirlar toʻgʻrisida” PQ-3022-sonli Qarori bilan Oʻzbekiston Respublikasida madaniyat va sanʼat sohasini yanada rivojlantirish va takomillashtirish boʻyicha 2017-2021 yillarga moʻljallangan chora-tadbirlar dasturi va uning kelajakdagi imkoniyatlari ham mavzuning hukumat darajasida dolzarb ekanligidan dalolat beradi [1].

Madaniyat sohasi muassasalarini auditdan oʻtkazish umumiy audit tamoyillariga asoslansa-da, bu sohaning oʻziga xos faoliyat yoʻnalishlari, moliyaviy manbalarining xilma-xilligi va ijtimoiy-maʼnaviy vazifalari hisobga olingan holda yondashuv talab etadi. Ushbu muassasalar byudjet tashkilotlari sifatida koʻpincha davlat tomonidan moliyalashtiriladi, ularning daromadlari esa notijorat xarakterga ega boʻlishi mumkin. Shu sababli audit jarayonida nafaqat moliyaviy hisobotlarning toʻgʻriligini, balki byudjet mablagʻlarining maqsadli ishlatilganligi, qonuniyligi va samaradorligini baholash muhim ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Madaniyat sohasi muassasalarida audit oʻtkazishning umumiy xususiyatlari, oʻziga xos jihatlari va imkoniyatlari haqida koʻplab olimlar oʻzlarining ishlarida bayon etganlar. Jumladan, G.P.Frolova oʻzining tadqiqotlarida madaniyat sohasida ichki audit tizimining oʻziga xos jihatlari va xususiyatlari, ichki audit tizimini rivojlantirish masalalariga eʼtibor qaratgan. Bundan asosiy maqsad korxon va tashkilotlar holatini oʻrganish orqali muammoli jarayonlarga jiddiy eʼtibor qaratish lozimligi haqida ilmiy izlanishlarni ilgari suradi [2].

Mahalliy olimlarimizdan A.J.Tuychiyev, O.T.Astanakulovlar ham izlanishlarida ham xizmat koʻrsatish sohalarida auditning xususiyatlari toʻgʻrisida fikrlarni ilgari suradi [3]. Moliyaviy axborotning ishonchliligini tasdiqlash uchun auditor xizmatlar sohasi buxgalteriya hisobining oʻziga xos operatsiyalarini tartibga soluvchi qonunchilik boʻyicha maxsus bilimlarga ega boʻlishi lozimligi haqida aytadilar.

Xoʻjalik operatsiyalarini va buxgalteriya hisobi raqamlari saldosi tekshirish uchun obyektlar boʻyicha (audit segmentlari buxgalteriya hisobi obyektlari bilan mos keladi) va siklik (audit segmenti xoʻjalik operatsiyalarini amalga oshirishda yuzaga keladigan hisob obyektlari oʻrtasidagi oʻzaro aloqalar, yaʼni xoʻjalik operatsiyalari sikli) yondashuvlarni qoʻllashi mumkin.

METODOLOGIYA

Tadqiqot metodologiyasi obyektivlik, izchillik, tizimlilik, tahliliy fikrlash va dalillarga asoslangan yondashuv tamoyillariga tayangan holda olib boriladi. Shu asosda tadqiqot natijalari amaliyotda qo‘llanishi mumkin bo‘lgan foydali tavsiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Madaniyat muassasalarida auditorlar quyidagi jihatlarga alohida e‘tibor qaratishlari lozim:

Moliyalashtirish manbalari – davlat byudjeti, grantlar, homiylik mablag‘lari va o‘z faoliyatidan tushgan daromadlarning hisobini yuritish va ularning qonuniyligi.

Moliyaviy hujjatlarning yuritilishi – xarajat smetalari, hisobotlar, xo‘jalik shartnomalari va boshqa moliyaviy hujjatlarning to‘g‘ri yuritilishi.

Moliya-xo‘jalik faoliyatining samaradorligi – ajratilgan mablag‘lar hisobiga erishilgan natijalar, ijtimoiy-ma‘naviy ta‘sir va auditorlik ko‘rsatkichlari tahlili.

Asosiy vositalardan foydalanish – binolar, asbob-uskunalar, san‘at asarlari, kutubxona fondlari va boshqa moddiy aktivlarning inventarizatsiyasi va ularni saqlash qoidalariga rioya etilishi.

Ijodiy va ilmiy loyihalarning moliyaviy bahosi – spektakllar, ko‘rgazmalar, konsertlar kabi tadbirlar uchun ajratilgan mablag‘larning rejalashtirilgan va amalda sarflangan ko‘rinishlarini taqqoslash.

Madaniyat muassasalarida faoliyat ko‘lami turlicha bo‘lishi mumkinligi sababli audit jarayonlari differensial yondashuvga asoslanadi. Muzey, teatr, kutubxona, san‘at maktabi kabi muassasalarning har bir turi uchun alohida audit metodikasini qo‘llash maqsadga muvofiqdir.

Umuman olganda, madaniyat sohasidagi audit nafaqat moliyaviy tartibni ta‘minlashga, balki jamoatchilik oldidagi mas‘uliyatni oshirishga, shuningdek, ushbu muassasalarning strategik rivojlanishini ta‘minlovchi moliyaviy boshqaruv tizimini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Joriy yilda byudjet mablag‘lari hisobidan 22 ta teatr va madaniyat obyektlari quriladi va rekonstruksiya qilinadi. Shuningdek, davlat-xususiy sherikligi asosida 20 ta madaniyat markazi va istirohat bog‘lari faoliyati yo‘lga qo‘yiladi.

Kinematografiya sohasida badiiy jihatdan yetuk asarlar yaratish, zamonaviy kinoindustriyani rivojlantirish, jumladan, yangi kinoteatrlar qurishni ta‘minlash lozim.

Davlat teatrlari va konsert-tomosha muassasalari tomonidan jalb qilingan homiylik mablag‘lari byudjet mablag‘larini kamaytirishga asos bo‘lmaydi.

Davlat teatrlari va konsert-tomosha muassasalari har yili 31 dekabrga qadar kelgusi yil faoliyatining asosiy prognoz ko‘rsatkichlari (spektakllar soni, yangi sahnalashtirilgan spektakllar soni, kutilayotgan tomoshabinlar soni, gastrol safarlari soni va boshqalar) O‘zbekiston Respublikasi Madaniyat vazirligi bilan kelishilgan holda aniqlaydilar.

Davlat teatrlari va konsert-tomosha muassasalari har yili xarajatlar smetasini tuzish va ro‘yxatga olish jarayonida daromadlar va xarajatlar prognozini shakllantiradilar.

1-jadval
Davlat teatr muassasasini auditdan o'tkazishning xususiyatlari¹

Audit yo'nalishi	O'ziga xoslik	Izoh (Davlat teatri misolida)
Moliyaviy manbalarni tekshirish	Turli manbalar: byudjet, homiylik, grant, chiptalardan tushum	Teatr faoliyati davlat tomonidan moliyalashtiriladi, ammo chipta savdosi va grantlar ham mavjud
Xarajatlar smetasi	Sarf-xarajatlar badiiy loyihalar asosida shakllanadi	Spektakl yoki sahna asari uchun kostyum, dekoratsiya, texnika xarajatlari hisoblanadi
Asosiy vositalar auditi	Unikal san'at asarlari, sahna jihozlari va binolar inventarizatsiyasi zarur	Qimmatli rekvizitlar, tarixiy buyumlar va dekoratsiyalar mavjud
Mehnat haqi va shartnomalar	Ijodiy xodimlar uchun vaqtinchalik, loyiha asosidagi shartnomalar bo'lishi mumkin	Aktyorlar, rejissyorlar, dekoratorlar va boshqalar vaqtinchalik yoki loyihaviy asosda ishlaydi
Huquqiy hujjatlar tahlili	Mualliflik huquqlari, litsenziyalar, ijro huquqlari muhim	Sahna asarlari ko'chirilmasligi uchun muallif bilan shartnoma tekshiriladi
Ijtimoiy ta'sir samaradorligi	Moliyaviy emas, balki ijtimoiy-madaniy samaradorlikni ham hisobga olish zarur	Auditor spektakl ta'siri, auditoriya soni va ijtimoiy foyda ko'rsatkichlarini tahlil qiladi
Risklarni aniqlash	Ko'proq obro', ishtirokchi soni, moliyalashtirish kechikishi bilan bog'liq risklar	Auditor bu risklarning moliyaviy oqibatlariga tayyorlikni baholaydi

Davlat teatr muassasasi misolida madaniyat sohasi muassasalarini auditdan o'tkazish o'ziga xos yondashuvni talab etadi. Ushbu muassasalarning moliyaviy manbalari turli ko'rinishda bo'lib, davlat byudjeti bilan bir qatorda homiylik, grantlar va chiptalardan tushgan tushumlar ham mavjud. Auditda xarajatlarning smeta asosida shakllanishi, ayniqsa spektakllar va badiiy loyihalarga xos xarajatlarning to'g'ri rejalashtirilgani muhim ahamiyatga ega.

Teatrda asosiy vositalar tarkibiga noyob san'at buyumlari, dekoratsiyalar, sahna jihozlari va tarixiy ahamiyatga ega elementlar kiradi, shuning uchun inventarizatsiya va ularni hisobga olish alohida e'tibor talab qiladi. Auditorlar shuningdek, ijodiy xodimlar bilan tuzilgan vaqtinchalik yoki loyiha asosidagi shartnomalarni tahlil qiladi.

Mualliflik huquqlari va ijro litsenziyalari borasidagi qonuniy hujjatlarning mavjudligi va to'g'riligini baholash ham auditning muhim jihatlaridan biridir. Teatr faoliyatining ijtimoiy-madaniy ta'siri yuqori bo'lganligi sababli, audit jarayonida faqat moliyaviy natijalar emas, balki ijtimoiy samaradorlik (tomoshabinlar soni, auditoriya qamrovi, ta'sir darajasi) ham hisobga olinadi. Risklar esa ko'proq obro', moliyaviy kechikishlar yoki auditoriya ishtirokiga bog'liq bo'lib, auditorlar bu xavflarni baholab, ularni boshqarish choralari ko'rib chiqadi.

Shunday qilib, madaniyat muassasalarini auditdan o'tkazishda standart moliyaviy audit usullaridan tashqari, ijodiy, huquqiy va ijtimoiy omillar ham inobatga olinishi zarur bo'ladi.

Davlat teatrlari va konsert-tomosha muassasalarga o'z daromadlari bilan qoplanmagan xarajatlarning qismi uchun ajratilgan byudjet mablag'lari bo'yicha

¹ Muallif ishlanmasi

xarajatlar smetasida, birinchi navbatda, shtat jadvaliga asosan ish haqi va unga tenglashtirilgan to'lovlar hamda yagona ijtimoiy to'lovlar xarajatlari nazarda tutiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Madaniyat sohasi muassasalarini auditdan o'tkazish umumiy audit tamoyillaridan farqli ravishda bir qator o'ziga xos jihatlarga ega bo'lib, ushbu muassasalar faoliyatining notijorat va ijtimoiy-ma'naviy yo'nalishda tashkil etilganligi bilan ajralib turadi. Davlat teatr, muzey, kutubxona yoki san'at maktablari kabi madaniyat muassasalarida audit faqat moliyaviy hisobotlarni tekshirish bilan cheklanmay, balki byudjet mablag'larining maqsadli va oqilona sarflanishi, asosiy vositalardan foydalanish, mualliflik huquqlari, ijodiy loyihalarning natijadorligi va ijtimoiy samaradorlik darajasini ham baholashni talab etadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, madaniyat muassasalarini auditdan o'tkazishda differensial va tizimli yondashuv muhim bo'lib, auditorlar ijodiy va ma'naviy omillarni inobatga olgan holda chuqur tahlil yuritishlari lozim. Ushbu yondashuv nafaqat moliyaviy intizomni mustahkamlash, balki davlat mablag'laridan foydalanishning shaffofligini ta'minlash va madaniy soha samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Shu bois, madaniyat muassasalarida audit faoliyatini takomillashtirish, maxsus metodika va mezonlarni ishlab chiqish zarur hisoblanadi. Yuqorida keltirilgan xulosalardan kelib chiqqan holda quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

- Madaniyat muassasalariga xos audit metodikasini ishlab chiqish. Har bir turdagi madaniyat muassasasi (teatr, muzey, kutubxona, san'at maktabi va boshqalar) uchun alohida audit mezonlari va ko'rsatkichlarini ishlab chiqish zarur. Bu auditorlarga mazkur muassasa faoliyatini chuqur va adolatli baholash imkonini beradi.

- Ijtimoiy samaradorlikni baholash tizimini joriy etish. Faqat moliyaviy natijalar emas, balki madaniy ta'sir, auditoriya qamrovi, ijtimoiy loyihalardagi ishtirok kabi ko'rsatkichlarni ham audit tizimiga kiritish kerak.

- Auditorlar malakasini oshirish bo'yicha maxsus treninglar tashkil etish. Madaniyat sohasi xususiyatlarini tushunadigan auditorlar tayyorlash uchun maxsus o'quv dasturlari va seminarlar o'tkazilishi maqsadga muvofiq.

- Asosiy vositalarni raqamli inventarizatsiya qilish. Madaniyat muassasalarida mavjud noyob asarlar, uskunalar va rekvizitlarning holatini doimiy nazorat qilish uchun raqamlashtirish va inventarizatsiya tizimini joriy etish lozim.

- Mualliflik huquqlariga oid audit nazoratini kuchaytirish. IJT (intellektual mulk) obyektlaridan foydalanganlik uchun shartnomaviy va litsenzion asoslar qat'iy nazorat qilinishi kerak.

- Davlat va nodavlat auditorlik tuzilmalari o'rtasida hamkorlikni kuchaytirish. Mustaqil audit tashkilotlari va davlat auditorlari o'rtasida tajriba almashinuvi orqali sifatli va obyektiv audit tizimi yaratiladi.

- Audit natijalarini jamoatchilikka ochiq e'lon qilish. Ommaviy axborot vositalarida yoki rasmiy veb-saytlar orqali audit hisobotlari bilan tanishtirish, shaffoflik va jamoatchilik ishonchini ta'minlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 31-may PQ-3022-son “Madaniyat va san’at sohasini yanada rivojlantirish va takomillashtirishga doir chora-tadbirlar to‘g‘risida” Qarori <https://lex.uz/docs/-4113465>.

2. Фролова Галина Петровна ФОРМИРОВАНИЕ СИСТЕМЫ ВНУТРЕННЕГО АУДИТА АВТОНОМНОГО УЧРЕЖДЕНИЯ СФЕРЫ КУЛЬТУРЫ // Каспийский регион: политика, экономика, культура. 2014. №2 (39). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/formirovanie-sistemy-vnutrennego-audita-avtonomnogo-uchrezhdeniya-sfery-kultury>

3. Tuychiev A.J., Astanakulov O.T. Xizmat ko‘rsatish sohasida auditning xususiyatlari. O‘quv qo‘llanma. Toshkent, 2016 yil, 186 bet.

4. Shukurov Fayzulla Bobonovich, Rashidov Farrux Budget tashkilotlarida ichki audit faoliyatining nazariy xamda amaliy jihatlari // ReFocus. 2023. №1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/budget-tashkilotlarida-ichki-audit-faoliyatining-nazariy-xamda-amaliy-jihatlar>

5. Степашин С. В. Государственный аудит: введение в специальность. Вступительная лекция / С. В. Степашин. — 07.09.2010 г. — Режим доступа: http://www.nisse.ru/work/projects/reports/reports_249.html , свободный. — Заглавие с экрана. -Яз.рус.

Кабашкин В. А. Повышение роли внутреннего аудита и контроля в условиях рыночной экономики / В. А. Кабашкин, В. А. Мышов // Международный бухгалтерский учет. -2011. — № 13. — С. 36-46.

Marketing

ilmiy, amaliy va ommabop jurnali

Muharrir: Xakimov Ziyodulla Axmadovich
Ingliz tili muharriri: Tursunov Boburjon Ortiqmirzayevich
Rus tili muharriri: Kaxramonov Xurshidjon Shuxrat o'g'li
Musahhah: Karimova Shirin Zoxid qizi
Sahifalovchi va dizaynerlar: Sadikov Shoxrux Shuxratovich
Abidjonov Nodirbek Odijon o'g'li

2025-yil, may, 5-son

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar mas'ul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga murojaat qilish mumkin. Ilmiy maqola, ommabop maqola, reklama, hikoya va boshqa ilmiy-ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

Elektron pochta: info@marketingjournal.uz
Bot: [@marketinjournalbot](https://t.me/@marketinjournalbot)
Tel.: +998977838464, +998939266610

Jurnalning rasmiy sayti: <https://marketingjournal.uz>

Marketing jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi **Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2024-yil 04-oktabrdagi 332/5 sonli qarori** bilan milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali 2024-yil 15-martdan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **C-5669517** reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan. **Litsenziya raqami: №240874**

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnalining xalqaro darajasi: **9710. ГОСТ 7.56-2002** " Seriyali nashrlarning xalqaro standart raqamlanishi" davlatlataro standartlari talablari. **Berilgan ISSN tartib raqami: 3060-4621**